

ATROF-MUHIT IQTISODIYOTI MUAMMOLARINI ILMIY O'RGANISHNING AYRIM DOLZARB MASALALARI

Kochkarov Xudaybergen Atadjanovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada atrof-muhit iqtisodiyoti muammoalrini ilmiy o'rganishning zamoanviy muammolari va ulardagi e'tibor qaratilgan masalalar tahlil qilingan. Shunigdek, keng ilmiy-falsafiy, iqtisodiy tahlillar olib borilgan

Kalit so'zlar: *ilmiy o'rganish, atrof-muhit, iqtisodiyot, iqlim, ifloslanish, havo ifloslanishi, sanoat chiqindilari.*

ABSTRACT

In this article, modern problems of scientific study of environmental economics problems and issues focused on them are analyzed. In addition, extensive scientific-philosophical and economic analyzes were conducted

Key words: *scientific study, environment, economy, climate, pollution, air pollution, industrial waste.*

KIRISH

Biologik xilma-xillikni yo'qotish turli xil turlar va ularning yashash joylarining doimiy ravishda qisqarishini anglatadi. Bu atrof-muhit iqtisodiyotiga quyidagi turli yo'llar bilan salbiy ta'sir ko'rsatadi:

Ekotizim xizmatlari: biologik xilma-xillikni yo'qotish changlanish, ozuqa moddalarining aylanishi, tuproq hosil bo'lishi va suvni tozalash kabi ekotizim xizmatlarining pasayishiga olib kelishi mumkin. Ushbu xizmatlar inson farovonligi uchun juda muhimdir va ularning yo'qolishi iqtisodiy yo'qotishlarga olib kelishi mumkin.

Turizm va dam olish: ko'pgina tabiiy hududlar mashhur sayyohlik joylari bo'lib, biologik xilma-xillikni yo'qotish tufayli ularning yo'qolishi turizm sanoatiga ta'sir qilishi mumkin. Bu mahalliy iqtisodiyot uchun iqtisodiy yo'qotishlarga olib kelishi mumkin.

Qishloq xo'jaligi: ko'pgina ekinlar asalarilar kabi changlatuvchilarga bog'liq va biologik xilma-xillikning yo'qolishi ekinlar hosildorligini kamaytirishi va fermerlar uchun iqtisodiy yo'qotishlarga olib kelishi mumkin.

Farmatsevtika: biz foydalanadigan ko'plab dorilar tabiiy mahsulotlardan olingan. Biologik xilma-xillikni yo'qotish ushbu mahsulotlarning mavjudligini kamaytirishi mumkin, bu esa dori narxlarining oshishiga va dori-darmonlarga kirishning pasayishiga olib keladi.

Baliqchilik: biologik xilma-xillikni yo'qotish baliq zaxiralarini kamaytirishi mumkin, bu baliq ovlash sanoati uchun iqtisodiy yo'qotishlarga va iste'mol uchun baliq mavjudligini kamaytirishga olib keladi.

Umuman olganda, biologik xilma-xillikni yo'qotish atrof-muhit iqtisodiyotiga sezilarli salbiy ta'sir ko'rsatadi va biologik xilma-xillikni himoya qilish bo'yicha harakatlar uzoq muddatda iqtisodiy foyda keltirishi mumkin.

Atrof-muhitning ifloslanishi atrof-muhit iqtisodiyotiga quyidagi salbiy ta'sirlarni ko'rsatishi mumkin, jumladan:

Sog'likka ta'siri: ifloslanish inson va yovvoyi tabiatga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu ta'sirlar sog'liqni saqlash xarajatlarining oshishiga, mahsuldorlikning yo'qolishiga va hayot sifatining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Turizmning pasayishi: ifloslanish sayyohlarni ma'lum hududlarga tashrif buyurishiga to'sqinlik qilishi mumkin, bu esa mahalliy iqtisodiyot daromadlarining pasayishiga olib keladi.

Tabiiy resurslarni yo'qotish: ifloslanish suv va er kabi tabiiy resurslarga zarar etkazishi yoki yo'q qilishi, ularning dehqonchilik, baliq ovlash va konchilik kabi iqtisodiy faoliyat uchun qiymatini pasaytirishi mumkin.

Tozalash xarajatlarining oshishi: ifloslanishni tozalash qimmatga tushishi mumkin va xarajatlar ko'pincha soliq to'lovchilar yoki mahalliy korxonalar tomonidan qoplanadi.

Yuridik majburiyatlar: ifloslanishni keltirib chiqaradigan kompaniyalar etkazilgan zarar uchun qonuniy javobgarlikka tortilishi mumkin. Bu qimmat da'vo va jarimalarga olib kelishi mumkin.

Infratuzilmaning shikastlanishi: ifloslanish binolarga, yo'llarga va boshqa infratuzilmalarga zarar etkazishi mumkin, bu esa qimmat ta'mirlash va texnik xizmat ko'rsatishni talab qiladi.

Kamaytirilgan mulk qiymatlari: ifloslanish zararlangan hududlardagi uylar va boshqa mulklarning qiymatini kamaytirishi mumkin. Umuman olganda, atrof-muhitning ifloslanishi to'g'ridan-to'g'ri xarajatlar va tarmoqlar, jamoalar va umumiy iqtisodiyotga bilvosita ta'sir qilish nuqtai nazaridan sezilarli iqtisodiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tabiiy resurslardan barqaror foydalanish atrof-muhit iqtisodiyotiga bir qator salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, jumladan:

Tabiiy resurslardan barqaror foydalanish ularning kamayishiga olib kelishi va kelajak avlodlar uchun mavjud bo'lmasligi mumkin. Bu atrof-muhit va iqtisodiyotning ushbu resurslarga bog'liq bo'lgan uzoq muddatli barqarorligiga ta'sir qilishi mumkin.

Tabiiy resurslardan barqaror foydalanish ekotizimlarga zarar etkazishi, bioxilma-xillikni yo'qotishiga, tuproqning degradatsiyasiga va boshqa salbiy ta'sirlarga olib kelishi mumkin. Bu tabiiy resurslarning mavjudligini kamaytirish, ishlab chiqarish tannarxini oshirish va ushbu resurslarga bog'liq bo'lgan odamlarning turmush tarziga ta'sir qilish orqali iqtisodiyotga ta'sir qilishi mumkin.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tabiiy resurslardan barqaror foydalanish iqlim o'zgarishiga hissa qo'shishi mumkin, bu esa sezilarli iqtisodiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Iqlim o'zgarishi tabiiy ofatlarning chastotasi va og'irligini oshirishi mumkin, bu esa moddiy zararga, hayotni yo'qotishga va iqtisodiy faoliyatning buzilishiga olib keladi.

tabiiy resurslardan barqaror foydalanish iqtisodiy beqarorlikka olib kelishi mumkin, ayniqsa resurslarga bog'liq iqtisodiyotlarda. Tabiiy resurslar tanqis bo'lganda, narxlar ko'tarilishi va iqtisodiyot yanada o'zgaruvchan bo'lishi mumkin. Bu ushbu manbalarga bog'liq bo'lgan va ijtimoiy va siyosiy tartibsizliklarga olib keladigan odamlarning turmush tarziga ta'sir qilishi mumkin.

Atrof-muhit iqtisodiyoti masalalarini quydagi olimlar chuqur o'rganishgan:

Partha Dasgupta-buyuk Britaniya hukumati uchun "bioxilma-xillik iqtisodiyoti" nufuzli hisobotini yozgan hindistonlik britaniyalik iqtisodchi

Herman Deyli-Evropada ishlagan va barqaror iqtisodiyot va o'sish chegaralari bo'yicha faoliyati bilan tanilgan amerikalik ekologik iqtisodchi

Elinor Ostrom - 2009 yilda iqtisodiy fanlar bo'yicha Nobel yodgorlik mukofotiga sazovor bo'lgan amerikalik siyosiy iqtisodchi umumiy hovuz resurslarini boshqarish bo'yicha ishi uchun

Nikolas Stern-buyuk Britaniya hukumati uchun iqlim o'zgarishi iqtisodiyoti bo'yicha Stern sharhining muallifi bo'lgan britaniyalik iqtisodchi

Karlo Karraro-italiyalik iqtisodchi va Evropa atrof-muhit va resurslar iqtisodchilari Assotsiatsiyasining sobiq prezidenti (EAERE)

Ekologik iqtisodiyot masalalarini o'rgangan quyidagi bir necha o'zbek olimlari ham tadqiqi qilishgan:

Dilorom Fayzieva - Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti professori, O'zbekistondagi ekologik muammolarni iqtisodiy tahlil qilish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan.

Baxtiyor Raximov-Toshkent shahridagi Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti professori bo'lib, atrof-muhit iqtisodiyoti, barqaror rivojlanish va tabiiy resurslarni boshqarish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan.

Shuxrat Xolmuminov - O'zbekiston Milliy universiteti professori, O'zbekistonda iqlim o'zgarishi va ekologik siyosatning iqtisodiy jihatlari bo'yicha

tadqiqotlar olib borgan. Shoxrux Jalilov-Toshkent shahridagi iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi ilmiy xodimi, O'zbekistonda tabiiy resurslarni boshqarish va ekologik siyosatning iqtisodiy jihatlari bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. Tabiiy resurslardan foydalanishdagi tengsizlik atrof-muhit iqtisodiyotiga bir qator salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, jumladan:

Haddan tashqari ekspluatatsiya: kichik bir guruh odamlar boshqalarga qaraganda ko'proq tabiiy resurslarga ega bo'lganda, ular ushbu resurslarni o'z manfaatlari uchun ortiqcha sarflashlari mumkin, bu esa pasayish va tanazzulga olib keladi. Bu hosildorlik va iqtisodiy o'sishning pasayishiga, shuningdek ekologik zararga olib kelishi mumkin.

Qarama-qarshilik: tabiiy resurslarni taqsimlashdagi tengsizlik turli guruhlar, shu jumladan mahalliy aholi, mahalliy jamoalar va yirik korporatsiyalar o'rtasida ziddiyat va ziddiyatlarga olib kelishi mumkin. Ushbu to'qnashuvlar zo'ravonlik va beqarorlikka olib kelishi mumkin, bu esa atrof-muhit iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Madaniy merosni yo'qotish: tabiiy resurslardan foydalanishdagi tengsizlik madaniy merosni yo'qotishiga olib kelishi mumkin, chunki mahalliy aholi va mahalliy jamoalar o'zlarining turmush tarzi uchun zarur bo'lgan an'anaviy erlar va resurslardan foydalanish imkoniyatini yo'qotishi mumkin. Bu madaniy bilim va amaliyotning yo'qolishiga, shuningdek o'simlik va hayvon turlarining xilma-xilligining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Iqtisodiy marginalizatsiya: ba'zi guruhlar tabiiy resurslardan foydalanish imkoniyati cheklangan bo'lsa, ular iqtisodiy jihatdan marginallashib, qashshoqlik, tengsizlik va ijtimoiy tartibsizliklarga olib kelishi mumkin. Bu iqtisodiy o'sish va rivojlanishga, shuningdek, jamoalarning umumiy salomatligi va farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Xalqaro hamkorlikning yo'qligi atrof-muhit iqtisodiyotiga bir qator salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Asosiy salbiy ta'sirlardan biri bu iqlim o'zgarishi, o'rmonlarning kesilishi va okeanning kislotalanishi kabi global ekologik muammolarni hal qila olmaslikdir, bu esa xalqlar o'rtasida jamoaviy harakat va hamkorlikni talab qiladi. Hamkorlik qilmaslik va chora ko'rmaslik biologik xilma-xillikni yo'qotish, tabiiy ofatlarning ko'payishi va ekinlar hosildorligining pasayishi kabi salbiy iqtisodiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, hamkorlikning etishmasligi "pastga poyga" stsenariysiga olib kelishi mumkin, bu erda mamlakatlar ekologik standartlarni pasaytirish orqali investitsiyalarni jalb qilish uchun raqobatlashadi, bu esa uzoq muddatda atrof-muhitga ham, iqtisodiyotga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Va nihoyat, xalqaro hamkorlikning etishmasligi korxonalar uchun noaniqlik

muhitini yaratishi mumkin, bu esa xarajatlarning oshishiga va ekologik barqaror amaliyotga investitsiyalarning kamayishiga olib kelishi mumkin.

Ekologik iqtisodiyotdagi muammolarning yagona echimi yo'q, chunki ular murakkab va o'zaro bog'liqdir. Biroq, bu muammolarni hal qilishning ba'zi usullari:

Innovatsiya: texnologik yangiliklarni rag'batlantirish va investitsiya qilish ekologik muammolarga barqaror echim topishga yordam beradi. Ta'lim va xabardorlik: atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror amaliyotning ahamiyati to'g'risida xabardorlikni oshirish shaxslar va tashkilotlarda xatti-harakatlarning o'zgarishiga olib kelishi mumkin. Xalqaro hamkorlik: mamlakatlar, tashkilotlar va shaxslar o'rtasidagi hamkorlik global ekologik muammolarni hal qilish uchun yagona harakatni yaratishi mumkin.

Bozorga asoslangan yondashuvlar: soliqlar, subsidiyalar va emissiya savdosi sxemalari kabi iqtisodiy vositalar barqaror amaliyotni rag'batlantirishi va ekologik xarajatlarni o'zlashtirishga yordam berishi mumkin. Tabiatni muhofaza qilish: tabiiy resurslar va yashash joylarini muhofaza qilish va saqlash biologik xilma-xillikni saqlashga va ekotizim xizmatlarining yo'qolishining oldini olishga yordam beradi. Barqaror rivojlanish: barqaror rivojlanishga ko'maklashish kelajak avlodlar uchun atrof-muhitni muhofaza qilishda iqtisodiy o'sishni ta'minlashi mumkin. Umuman olganda, atrof-muhit iqtisodiyotidagi muammolarni hal qilish iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik omillarni hisobga olgan holda kompleks yondashuvni talab qiladi. Atrof-muhit iqtisodiyoti masalalari bo'yicha ko'plab kitoblar yozilgan. Mana bir nechta diqqatga sazovor misollar:

Iqtisodiyot va atrof-muhit kesishishi bilan bog'liq turli mavzularni qamrab olgan atrof-muhit iqtisodiyoti bo'yicha yozilgan ko'plab dissertatsiyalar mavjud bo'lib, ulardan quyidagilarni misol qilib keltirishimiz mumkin:

Natan Richardson tomonidan" Qo'shma Shtatlardagi qayta tiklanadigan energiya siyosatining iqtisodiy ta'siri " (2020)

Fransisko Bedollaning" ekologik soliqqa tortish va iqlim o'zgarishi bo'yicha insholar " (2020)

"Dengiz plastmassasi ifloslanishining iqtisodiy ta'siri: Filippin misolida" Beverli Lotaringiya C. tomonidan (2019)

Ayvi Vong tomonidan" barqaror qishloq xo'jaligi amaliyoti uchun iqtisodiy rag'batlantirish: Keniyadan dalillar " (2019)

Andrea Baranzinining" atrof-muhit va resurslar iqtisodiyoti bo'yicha insholar " (2018)

Ushbu dissertatsiyalar va boshqalar akademik ma'lumotlar bazalari va universitet kutubxonalari orqali mavjud.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, atrof-muhit iqtisodiyoti muammolarini ilmiy o'rganish sayyoramiz oldida turgan muammolarni hal qilishda dolzarb va muhim bo'lib kelayotgan tadqiqotning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Bu sohada e'tibor va izlanishlarni talab qiladigan bir qancha dolzarb masalalar mavjud, jumladan iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi, ifloslanish va resurslarning kamayishi. Iqlim o'zgarishini o'rganish alohida ahamiyatga ega, chunki u global iqtisodiyot va atrof-muhit uchun muhim muammolarni keltirib chiqaradi. Iqlim o'zgarishining sabablari va ta'sirini tushunish va samarali yumshatish va moslashish strategiyasini ishlab chiqish barqarorlikni ta'minlash va halokatli ekologik oqibatlarining oldini olish uchun juda muhimdir.

Biologik xilma-xillikni yo'qotish-bu turlarning yo'q bo'lib ketishi va ekotizim degradatsiyasining sabablari va oqibatlarini yaxshiroq tushunish uchun ilmiy tadqiqotlarni talab qiladigan yana bir dolzarb masala. Ushbu muammolarga echim topish inson faoliyati, iqtisodiy tizimlar va atrof-muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sirlarni chuqurroq tushunishni talab qiladi. Ifloslanish va resurslarning kamayishi ham ilmiy tadqiqotlar va innovatsion echimlarni ishlab chiqishni talab qiladigan muhim masalalardir. Atrof-muhit siyosati va qoidalarini, shu jumladan ularning samaradorligi va bajarilishini o'rganish ham tadqiqotning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Umuman olganda, atrof-muhit iqtisodiyoti muammolarini ilmiy o'rganish sayyoramiz oldida turgan ekologik muammolarni hal qilish uchun samarali strategiya va siyosatni ishlab chiqishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Barqaror amaliyotni targ'ib qilish, innovatsiyalarni rag'batlantirish va dalillarga asoslangan echimlarni ishlab chiqish orqali ushbu sohadagi tadqiqotchilar odamlar va Sayyora uchun yanada barqaror va farovon kelajakni yaratishga yordam berishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Matthies, M., Giupponi, C., & Ostendorf, B. (2007). Environmental decision support systems: Current issues, methods and tools. *Environmental Modelling & Software*, 22(2), 123-127.
2. Beatley, T., Timothy, B., & Manning, K. (1997). *The ecology of place: Planning for environment, economy, and community*. Island Press.
3. Noble, C., & Irwin, J. (2009). Social work supervision: An exploration of the current challenges in a rapidly changing social, economic and political environment. *Journal of social work*, 9(3), 345-358.
4. Parris, T. M., & Kates, R. W. (2003). Characterizing and measuring sustainable development. *Annual Review of environment and resources*, 28(1), 559-586.